

URTX

ÉS NECESSÀRIA LA CULTURA? EXTRAORDINARIETAT, ECONOMICISME I VALOR SOCIAL DE LA CULTURA

Oriol Martí Sambola

ÉS NECESSÀRIA LA CULTURA? EXTRAORDINARIETAT, ECONOMICISME I VALOR SOCIAL DE LA CULTURA

Abstract

El artículo plantea tres miradas hacia la cultura: la de la concepción de la cultura como un hecho extraordinario y aislado del entramado social y comunitario; la de la cultura como motor de impactos económicos; y la de la cultura como generadora de retornos sociales en distintos ámbitos. Se realiza un recorrido por el nacimiento, principios y objetivos de las políticas culturales como herramientas básicas de las capacidades de retorno social. Finalmente, se enumeran y explican los retornos sociales de la cultura hacia la educación, salud, medio ambiente, identidad colectiva, capital social, gestión del conflicto, valorización de las clases no productivas, desarrollo autónomo, transformación del espacio y nuevas centralidades.

The article proposes three views of culture: that of the concept of culture as an extraordinary fact, isolated from social and community framework; that of culture as a force with economic impact; and that of culture as a generator of social returns in different areas. A look is taken at the birth, principles and objectives of cultural policies as basic tools for the capabilities of social returns. Finally, the social returns of culture are listed and explained including its influence in education, health, environment, collective identity, social capital, conflict management, appraisal of the non-productive classes, autonomous development, transformation of space and new centralities.

Paraules clau

Cultura, polítiques culturals, valor social de la cultura, impacte social de la cultura, externalitat, impacte econòmic, democratització cultural, democràcia cultural, béns i serveis culturals, identitat cultural, diversitat cultural, creativitat, participació, educació, salut, medi ambient, capital social, desenvolupament autònom.

Als que no confien en la cultura

A mode d'introducció

Treballar en l'àmbit de la cultura té un nombre inacabable d'avantatges que faciliten viure aquesta professió amb autèntica passió. Malauradament, també té alguns inconvenients, entre els quals hi ha un permanent qüestionament de caire existencialista que gira entorn a la raó de ser del propi sector, amb preguntes com ara: què és la cultura?, per a què serveix?, on és?, qui la fa?, de qui és?, qui n'és responsable?, quin nivell de transcendència té?, podem viure sense cultura?, podem viure només de la cultura?, quin valor té?, quant val?, i així successivament fins a arribar a uns límits que circumstancialment confonen l'anàlisi cultural amb la posada en dubte del seu potencial social. Un perill. Tant de bo que el posicionament crític que exercim socialment davant la cultura el puguem reproduir algun dia davant el sistema financer, energètic, alimentari, automobilístic i polític, entre altres. Esperem que (justament) la cultura en sigui l'artífex.

Per tot això, es considera necessària una aproximació a la capacitat de la cultura de generar retorns socials que afecten i beneficien al conjunt d'una comunitat, ja sigui local o supraestatal, incloent-ne tots els seus estadis intermedis. La raó d'aquest article és la presentació sistemàtica i argumentada d'aquest conjunt de retorns assolits mitjançant les polítiques culturals.

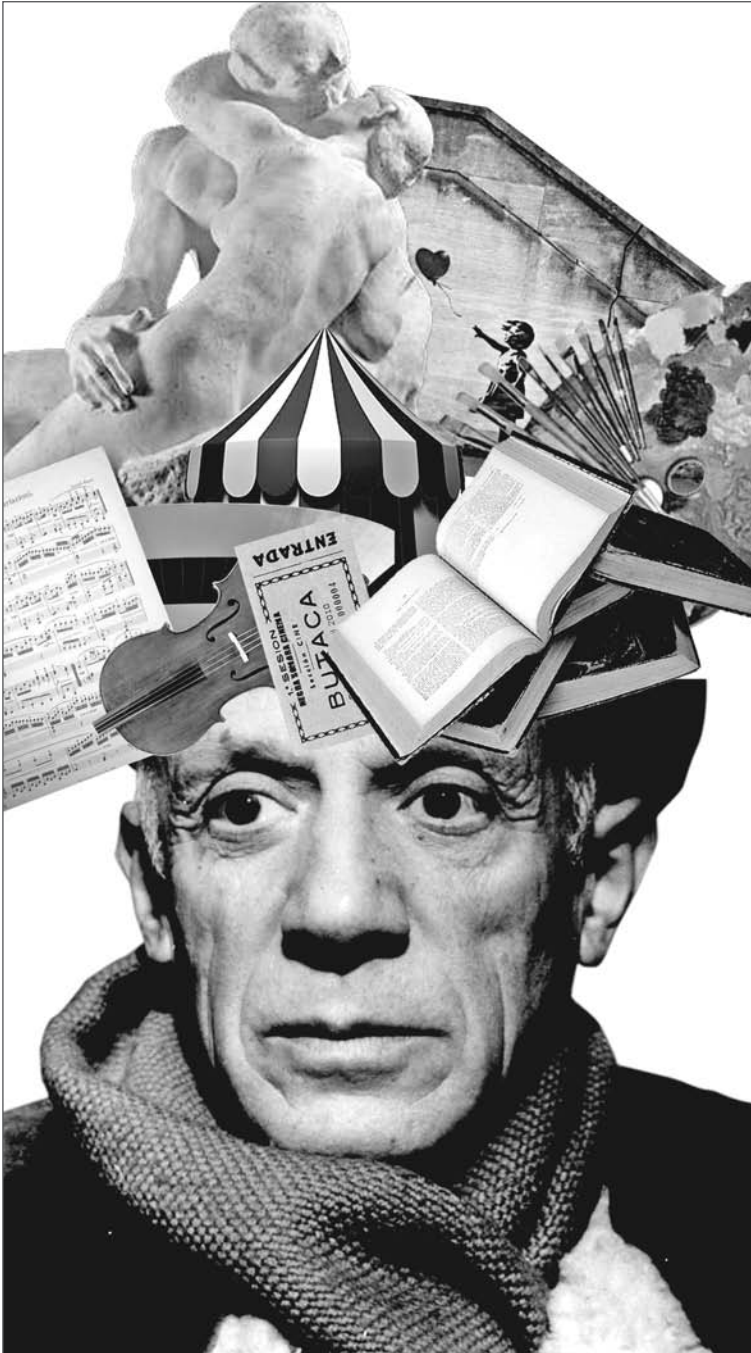
Una qüestió de concepcions: de l'extraordinarietat de la cultura a la cultura necessària

D'entre la infinitat de mirades a la cultura, podríem identificar-ne aquí tres de ben reconoscible: en primer lloc, una concepció

de la cultura com a fet extraordinari; en segon lloc, la de la cultura com a motor econòmic; i finalment, la de la cultura necessària, la qual contempla la idea dels retorns socials.

La visió de la cultura com a fet extraordinari respon a una concepció primària i superficial de la cultura ja que es reconeix com quelcom entretingut i fins i tot admirable, però sense sortir mai de l'àmbit de l'oci i el lleure. Des d'aquesta concepció, la relació amb la cultura esdevé passiva (de mers espectadors d'una expressió artística qualsevol), distant, no integrada en una realitat social. En el fons, la identificació i a la vegada amenaça més clara d'aquesta concepció és la creença que la cultura pot arribar a ser prescindible, entenent-la com un entreteniment colorista que s'ubica, etimològicament parlant, entre labor i labor. L'acostament a la cultura és puntual i extraordinari (d'aquí la categorització de *la cultura com a fet extraordinari*), i amb connotacions molt més properes a l'àmbit de la *relació social* que del ritual i el desenvolupament intel·lectual.

Fixem-nos en la paradoxa d'aquesta primera concepció: es pot gaudir de la cultura, ser-ne partícip (encara que sigui de manera circumstancial) i a la vegada desconfiar-ne o, si més no, ignorant-ne el seu valor social. Malauradament, aquesta visió és plenament identificable en les societats contemporànies: independentment dels contextos desfavorables (l'expressió més clara dels quals n'és l'injust increment de l'IVA cultural) no es pot negar que existeixen uns índex de consum cultural gens menyspreable o si més no, susceptibles d'esser tinguts en compte, sobretot en l'àmbit musical i cinematogràfic. Per contra, el discurs del valor social de la cultura entre els públics que for-

Composició @elbaelba

men part d'aquesta primera concepció de la cultura és marginal, per no dir gairebé nul.

En segon terme, estariem davant la concepció que reconeix la cultura com a motor econòmic. En els últims anys aquesta mirada ha estat creixent i fins i tot hegemònica, sobretot en determinats sectors culturals que han trobat una via de dignificació, presència o justificació de la inversió en base a un discurs economicista.

Les relacions entre economia i cultura no són noves, tot i això han adquirit una rellevància social important a partir de la segona meitat dels anys 90. Tal com apunta GÓMEZ

DE LA IGLESIA (1999, p.22), hi ha diversos aspectes que expliquen el paradigma economicista de la cultura:

- 1) El volum i el moviment econòmic i de llocs de treball. Identifiquem la importància cada vegada més gran dels serveis vinculats a la cultura, la seva participació i pes del sector al producte interior brut dels països, la seva capacitat de generació de llocs de treball i la facilitat de generar vincles amb sectors com l'oci, el turisme o el medi ambient.
- 2) L'impacte social i econòmic directe i indirecte. La cultura, combinada amb sectors de desenvolupament territorial, pot generar grans impactes de revalorització econòmica vinculats a la producció, distribució, difusió o comercialització.
- 3) La progressiva importància de les empreses i indústries culturals, que tant produeixen béns com idees. La professionalització i *empresarialització* es donen cada vegada més en un sector que històricament havia estat oposat o llunyà a la idea de la mercantilització de la cultura.
- 4) La influència de la gestió empresarial en els models de gestió cultural. Així, avui ja és habitual que les tendències i eines de gestió empresarial s'incorporin amb tota normalitat a les organitzacions i empreses culturals.
- 5) El patrocini i mecenatge. La participació privada és un dels marcs més importants de relació entre economia i cultura.
- 6) I, fonamentalment, el marc cultural, com a element determinant de les tipologies de consum i vida econòmica en general. En altres paraules, el marc cultural determina i influeix en aspectes econòmics, així com també l'organització econòmica influeix en la cultura col·lectiva.

A propòsit del concepte d'*indústria cultural* (identificable com un dels exemples més clars de la concepció econòmica de la cultura), la seva definició seria la de la suma d'activitats que "emprenen modes de producció i d'organització característics de les firmes industrials per produir i difondre, en aquest cas, símbols en forma de béns i serveis culturals, generalment com a mercaderies" (GARNHAM, 1990, p. 52).

D'altra banda, Ezequiel BARÓ (2008, p. 21) destaca que la cultura s'identifica com un

sector amb comportaments similars a qual-sevol altre àmbit: rèplica, ús intensiu de capital, mitjans tecnològics de producció i distribució a gran escala, divisió del treball o modes de gestió empresarial bastants en l'eficiència. I aquesta normalització no només s'identifica en l'àmbit de la producció, sinó també dels consums culturals: com en altres béns o serveis, quan augmenta la renda per càpita, augmenten els consums, amb elevades elasticitats-renda.¹ Dit d'una altra manera, es *descobreix* el sector cultural com un element essencial del cicle de la producció i consum econòmic d'una societat avançada.

Considerant el sector cultural integrat en l'àmbit productiu i de consum, cal analitzar-ne certes particularitats que enumerarem en base a diferències i similituds entre ells:

Pel que fa a les diferències, els béns culturals poden acumular-se i emmagatzemar-se, a l'espera del moment més adequat per tal de ser mostrats o venuts al públic; per contra, els serveis culturals cal que es consumeixin en el mateix moment que es proveeixen, amb el conseqüent risc pel propi productor o públic espectador. D'altra banda, hi ha obres de les quals en disposem només d'un sol exemplar, mentre que n'hi ha d'altres que poden reproduir-se de manera seriada (llibres o documents audiovisuals, per exemple). Una tercera diferència seria entre determinats productes culturals que són subvencionats per poders públics o entitats privades i d'altres que existeixen producte de la seva capacitat de ser explotats comercialment.

I pel que fa a les similituds, podem parlar del valor dels productes culturals en l'àmbit de l'intangible, la capacitat d'emocionar i fer participar, així com també el seu caràcter artesanal en la fase creativa. També cal destacar el risc com a element comú en la gran majoria de produccions: així, un espectacle amb mala opinió de la crítica o del públic, difícilment omplirà la sala. Podem dir que en l'àmbit cultural no hi ha recuperació de la despesa quan una proposta artística no és acceptada pel públic. Finalment, i en certa sintonia amb la característica anterior, quan parlem de productes intangibles i que estan dins l'òrbita d'allò simbòlic, pateixen l'efecte de les inseguretats del consumidor potencial (BONET, 2008, p. 43).

En definitiva, la cultura té una gran capacitat de generar impactes i externalitats econò-

mics que repercuteixen en la societat. Així, un nou equipament cultural generarà inversions en les diverses fases de concepció, construcció i posada en funcionament del servei. I, seguint amb l'exemple, les activitats de l'equipament també generaran impactes econòmics ja sigui amb llocs de treball per a la seva gestió, o bé impactes en el transport, la restauració, els sectors immobiliari, el turisme, etc.

Parlem finalment de la tercera de les mirades a la cultura que es proposen aquí: la de la cultura com a generadora de retors socials.

Aquesta mirada reivindica el reconeixement de la cultura com a motor generador d'externalitats beneficioses per la societat. En aquest sentit, cal valorar l'aportació del nou laborisme anglès de l'última dècada del segle XX introduint una subtil però important modificació conceptual: a propòsit del suport públic en l'àmbit de la cultura, s'abandona el concepte de *subvenció o ajut cultural* pel d'*inversió cultural*, reconeixent-ne la seva importantíssima capacitat de generar retors socials.

En aquest sentit, es desenvolupa la recerca d'externalitats d'una política pública, fenomen anomenat *policy attachment* entès com la recerca permanent de vincles entre sectors que justifiquin inversió i recursos destinats a aconseguir uns determinats objectius establerts. Altrament, entendre la capacitat relacional positiva de sectors que fins al moment es podien considerar distants i ni tan sols tangencials (BELFIORE, 2002).

Aquesta nova visió altera, modifica i enriqueix el discurs que justifica l'espai cultural en una societat deixant en un segon terme el discurs economicista.

Arribats aquí, ens trobem en la contrarietat de l'anàlisi de la cultura des d'una vessant estrictament d'eficiència econòmica, de consums culturals, de capacitat de contractació, d'ocupacions, etc. coneixen que la cultura és també un dels pocs motors de desenvolupament social, amb afectació a múltiples sectors, però amb capacitat discursiva hegemònica molt limitada.

La reivindicació d'aquesta mirada passa pel rigor discursiu, l'anàlisi acadèmica que pugui analitzar-ne els impactes reals, deixant de banda l'èmfasi subjectiu o els entusias-

¹ Faci's, en aquest sentit, una repàs a les dades de consums culturals que es recullen des de l'Institut d'Estadística de Catalunya o des del Compte Satèl·lit de la cultura a Catalunya (CSCC).

mes contraproductius. La cultura anglosaxona de la gestió cultural ha estat pionera en aquest sentit, realitzant recerques i estudis centrats en la identificació rigorosa d'indicadors quantitius i qualitius de retorn social de les polítiques culturals.

Les polítiques culturals com a eina de retorn social

Ja centrats en l'àmbit del valor social de les polítiques culturals, cal conèixer amb certa profunditat aquesta eina bàsica que genera el marc idoni per a que la cultura influeixi en altres sectors no pròpiament culturals. Veiem-ne, doncs, seva la gènesi, principis i objectius estratègics.

Ja durant la democràcia atenenca podem identificar les primeres polítiques culturals, a través de la promoció del teatre públic o els encàrrecs a artistes per a decorar edificis públics. Si fem un salt a l'època medieval, veurem com l'església i la noblesa són els impulsors de determinades accions de foment cultural. I durant el Renaixement, prínceps i papes es converteixen en els promotors culturals, sense deixar de banda l'impuls de certs estats a les arts i la cultura, com ara Alemanya, Itàlia, Àustria o França.

Però l'origen de les polítiques públiques tal i com les coneixem avui cal anar-lo a buscar a la Revolució Francesa que incorpora la responsabilitat del foment nacional de la cultura que fins llavors havia estat majoritàriament en mans de monarques, aristòcrates o església.

Arribats al segle XX, el període d'entreguerres és crucial pel que fa al desenvolupament de les polítiques culturals. Factors com l'increment de la pressió i la càrrega fiscal amb finalitats redistributives, la identificació i temporalització de l'oci, el creixement de la participació estatal en l'àmbit de l'educació, la implicació de l'estat com a agent responsable del desenvolupament moral de la ciutadania, la universalització de ràdio com a eina mediàtica de difusió cultural, o el reconeixement social de que l'estat ha de ser un garant del benestar de les persones (amb la presidència de Roosevelt als EEUU com a context històric idoni), són alguns exemples que posen de manifest el punt d'inflexió en el camí que prendran a partir d'aquest moment les polítiques culturals.

I ja després de la segona guerra mundial, es conjuminen diversos factors econòmics, socials i culturals que encaminaran definitivament als estats del món occidental a in-

tervenir governamentalment en l'àmbit cultural. Les principals raons d'aquest canvi definitiu de paradigma que dura fins a l'actualitat són el processos de descolonització, els nous mitjans de reproducció de les creacions culturals, les demandes de benestar de la classes mitjana, l'assumpció social del significat de les polítiques en favor de l'estat de benestar, la necessitat de generar noves cohesions socials després de la II Guerra Mundial i la presència de governs socialdemòcrates en moltes països europeus (CUMMINGS, KATZ, 1987).

El principi més significatiu de la primera meitat del segle XX és el de la *democratització cultural*, entès com la necessitat de que tothom tingui accés a la cultura, independentment de la seva condició social, a través de diversos equipaments i canals de difusió.

André Malraux, escriptor i ministre del govern francès definia la *democratització cultural* com el fet de "fer accessibles les obres capitals de la humanitat, i sobretot de França, al major nombre de francesos, assegurant que el major nombre de públic gaudeixi del patrimoni cultural, afavorint la creació d'obres d'art i de l'esperit artístic".

Arribats a la dècada dels anys 70, entrem en un nou punt d'inflexió i el concepte de *desenvolupament* comença a relacionar-se amb el de les polítiques culturals. En aquest sentit la Conferència Internacional sobre aspectes institucionals, administratius i financers en les polítiques culturals organitzada per la UNESCO a Venècia l'any 1970 va recollir per primera vegada el concepte de *desenvolupament cultural*, com un mitjà per a modificar i enriquir la vessant economicista del desenvolupament.

Aquest moment és importantíssim i és l'origen de la tercera de les visions esmentades més amunt, la de la cultura com a generadora de retors socials. La nova concepció del desenvolupament vol ser un contrapès a la visió economicista de la cultura, absorbint alguns nous indicadors que avui, encara que de manera minoritària, s'assumeixen en determinats discursos polítics i socials. Estem fent referència a nous indicadors de qualitat de vida, que van més enllà de l'acumulació de béns materials, com ara els índex de salut, educació o accés al coneixement, drets basats en la igualtat d'oportunitats, llibertats polítiques, participació comunitària, diversitat creativa, universalisme o pluralisme i respecte a les minories socials, ètniques i religioses.

El maig de 1968 i tot el que suposa a nivell social i polític a l'Europa occidental generarà

també canvis importants en el sí de les polítiques culturals. Si fins al moment s'havia optat per fomentar la *democratització cultural*, entesa com la necessitat de fer arribar la cultura a tota la població, ara neix una nova visió que contempla la població com a agent actiu en l'àmbit cultural. Es persegueix estimular la creativitat social, donant valor als processos i no tant als consums finalistes de la cultura. Si abans parlàvem de *democratització cultural*, el nou concepte és el de *democràcia cultural*.

Aquesta línia permetrà que les polítiques culturals comencin a reconèixer les cultures alternatives i *pop* com a productes propis de l'ecosistema cultural.

Les principals característiques de la *democràcia cultural* són l'absorció de nous públics, el compromís amb els grups especials, l'associacionisme i la participació i el respecte al pluralisme i la llibertat.

Veiem els objectius executius de les polítiques culturals actuals. Són, segons l'informe *Somnis i identitats* que va realitzar el Consell d'Europa l'any 1997, la promoció de la identitat cultural, l'estímul de la diversitat cultural, el foment de la creativitat i la participació:

- Promoció de la identitat cultural: relacionat amb elements expressius de conducta que engloben el llenguatge, l'estètica, les institucions, la religió, l'art i la cultura. És allò que fa que els individus se sentin part d'un tot grupal o comunitari dins un territori determinat.
- Estímul de la diversitat cultural: que implica el reconeixement al dret a la diferència, des d'un punt de vista individual o el valor de l'intercanvi cultural, des d'una vessant pluralista.
- Foment de la creativitat: element necessari per l'estímul de la renovació, el qüestionament, la revisió de les estètiques vigents. En certa manera, vetllar per la creativitat és un desafiament necessari a les comunitats que manté un equilibri entre continuïtat, autocrítica i canvi necessari.
- Foment de la participació: com a capacitat real de la població d'implicar-se de manera activa als processos creatius i en la seva distribució. El sol fet del consum cultural (anar al teatre, al cine, a un concert) es pot considerar una forma bàsica de participació, assumint una certa implicació intel·lectual de l'espectador amb allò de què està gaudint. Cal posar de manifest que la pro-

liferació de noves tecnologies es considera una oportunitat immillorable que genera múltiples possibilitats de participació, però que a la vegada pot generar noves barreres vinculades amb la clivella tecnològica, per raons generacionals, socials, etc. Cal no oblidar també que parlar de participació no només significa parlar de consums culturals, sinó també de participació en processos artístics i creatius, encara que aquests no estiguin dins l'àmbit professional, sinó merament expressiu.

Composició @elbaelba

Accepcions del retorn social de la cultura

El concepte de retorn social de la cultura no està clarament definit entre l'extensa bibliografia al respecte. FERNANDEZ, DOIRO I ARES (2008), proposen quatre grans accepcions que derivades del concepte de retorn social:

- 1) Impacte social (*social impact*): Canvi o conjunt de canvis durables que es produeixen a la societat, l'economia, la ciència, la tecnologia, el medi ambient, millorant-ne els indicadors com a resultat de l'execució de determinades polítiques públiques i d'accions de R+D+i.
- 2) Rendibilitat social (*social return*): Avaluació quantitativa i qualitativa de les políti-

ques públiques. Beneficis producte d'acions públiques, incloent-ne els rendiments generats al sector privat.

- 3) Benefici social (*social benefit*): Millores del nivell de desenvolupament social com a conseqüència d'una determinada política pública amb efectes immediats.
- 4) Externalitat (*externality*): Efecte positiu (o negatiu) de la realització d'una política amb incidència sobre el seu entorn. Des d'una vessant economicista, una externalitat positiva es deu a la realització d'una acció que afecta al sector sense que aquest participi dels costos de l'acció i que a la vegada aquests no es reflecteixen (totalment) en els preus de mercat.
- 5) *Spillovers*: Externalitats que afecten a qualsevol agent que no està directament implicat amb l'acció o la política pública en qüestió. També es parla d'externalitats 2.0 per la capacitat dels *spillovers* de *desbordament* (positiu) gràcies a les noves tecnologies en l'àmbit digital. Accions els efectes de les quals passen a domini públic, amb efectes exponencials.

El valor social de la cultura, una doble nova mirada

Arribats en aquest punt, és interessant mostrar la doble aportació de la concepció del valor social de la cultura:

D'una banda, és una nova mirada de la funció i capacitats de la cultura enfront les mirades economicista i de l'extraordinarietat cultural.

D'altra banda cal posar de manifest el naixement d'una nova concepció que aporta complexitat i riquesa a la idea de retorn social de les polítiques culturals. Si la concepció clàssica (malgrat la joventut de les tesis de retorn social) se centrava en un *impacte social de la cultura* que identificava i destacava les externalitats com a capacitats instrumentals i estratègiques de les polítiques culturals, la nova mirada focalitza l'anàlisi en el *valor públic de la cultura*, identificant i destacant les transversalitats com a beneficis de les polítiques culturals per a la ciutadania.

En aquest sentit, pren una especial rellevància l'estudi de BARBIERI [et al.] (2011) centrat en el retorn social de les polítiques culturals.²

Els autors afirmen que les polítiques culturals representen factors positius de primer nivell en el desenvolupament de la societat, ja sigui des d'una vessant d'impactes econòmics, ja sigui des d'una vessant centrada en les condicions de vida i de benestar social, més pròximes conceptes de ciutadania. Per això, consideren claus les preguntes com ara quin és el valor públic que aporta la cultura, en quines esferes de la realitat social i com repercuteixen les accions culturals que es promouen des de diverses polítiques públiques, o quins són les indicadors que poden mesurar aquest tipus d'impactes.

Així, en aquesta última fase de l'article, destacarem els diversos efectes que la cultura genera en àmbits que van més enllà del que identifiquem pròpiament com a sector cultural, realitzant-ne una mirada actualitzada, és a dir, presentant els *impactes socials* clàssics (sobre educació, salut i medi ambient), així com també aquells nous efectes identificats sota el nom de *valor públic de la cultura* (sobre identitats col·lectives, capital social, gestió del conflicte, valorització de les classes no productives, desenvolupament autònom, transformació de l'espai i noves centralitats). Veiem-ho:

– Educació: L'any 2001 la *Local Government Association* del Regne Unit va publicar els resultats d'un estudi que identificava els efectes de la utilització de les arts. L'estudi explicava que els alumnes que es vinculaven amb les arts, com poden ser les arts visual, la música o el teatre treuen linealment més bones notes (BELFIORE, 2002).

A més, el fet de relacionar-se amb els consums o la producció cultural millora les capacitats de comprensió de la complexitat de la realitat social. A nivell emocional i afectiu, genera efectes directes en l'augment de l'autoestima, la confiança, la capacitat de diversió i d'evasió. I, tot i que entrem de nou en l'àmbit economicista, els vincles amb la cultura generen un impacte directe en la millora de la comprensió lectora, que a la vegada millora les capacitats laborals i per tant productives dels individus.

– Salut: De nou, diversos estudis provinents de l'àmbit anglosaxó analitzen els impactes socials de les polítiques culturals sobre la salut. Se'n destaquen la capacitat de la

² Treball guanyador de l'edició de 2011 del Premi Internacional d'Estudis de Gestió Cultural Ramon Roca Boncompte, patrocinat per Ros Roca Group i FiraTàrraga.

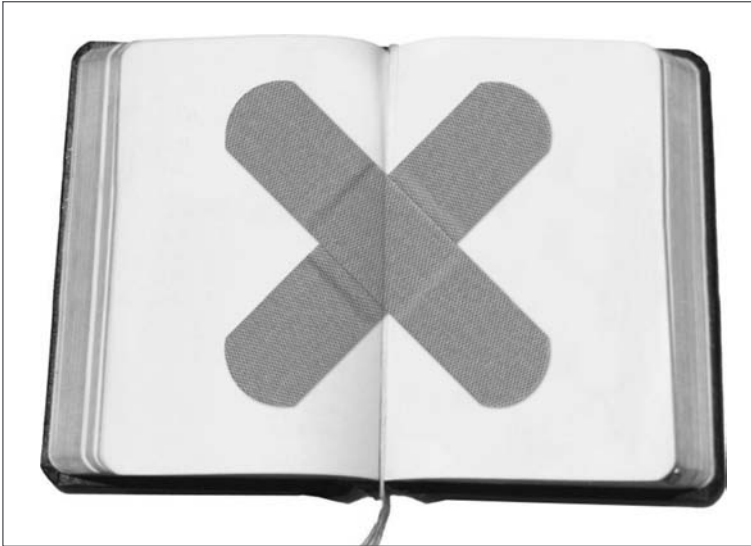
cultura de reduir els efectes de l'estrès, la seva capacitat de reduir els índex d'inseguretats personals i pors socials, de reduir el consum de drogues, addicció al joc, així com també de la seva capacitat de generar espais i contextos d'expressió artística a pacients amb discapacitats (MATARASSO, 1997; CAVE I COUTS, 2002; MILLS I BROWN, 2004).

D'altra banda, cal destacar la investigació de l'*Australia Council for the Arts* que estableix lligams entre el *desenvolupament cultural comunitari* i els seus múltiples efectes positius per la salut dels individus (MILLS I BROWN, 2004). Cal entendre el *desenvolupament cultural comunitari* com una eina d'expressió d'identitats, idees i preocupacions socials que generen presa de consciència i capacitat discursiva i de pressió en la defensa dels models públics de salut com a dret fonamental de les societats avançades.

- Medi ambient: Cal destacar aquí els impactes de les obres d'art i l'escultura pública davant l'entorn i l'espai públic. Així, es constaten els efectes de la cultura en un major interès i sentit de pertinença amb el territori, motivació per conèixer i descobrir l'entorn, major índex de seguretat i confort en espais públics on hi ha, a través de l'escultura per exemple, alguna manifestació artística.
- Identitat col·lectiva: En aquest àmbit, les polítiques culturals augmenten el sentit de pertinença comunitari a través de referents comuns, creant connexions socials. Un exemple poden ser les arts de carrer, adreçades a públic nombrós que durant uns minuts compartirà diverses imatges que crearan, d'alguna manera, referents sinó comuns, compartits. L'àmbit local és l'ecosistema lògic d'aquest efecte. Per contra, també és important reconèixer la durabilitat dels efectes, ja que a vegades pot ser mínima i per tant, d'efectes escassos.
- Capital social: Les polítiques culturals tenen la capacitat de facilitar l'acceptació de valor compartits vinculats amb el desenvolupament comunitari, fet que redueix els problemes d'aïllament social tant d'individus com de determinats col·lectius. En un altre ordre, també es reconeix la capacitat de la cultura per generar mobilitat, xarxa, relació grupal, apropament de col·lectius diversos, comunicació, aprenentatge compartit, expressió i realització individual i col·lectiva. Finalment, cal considerar la influència de les polítiques culturals per a la

participació ciutadana de primer nivell (voluntariat o associacionisme) o de segon nivell, amb una societat civil plenament activa (cooperació o treball en xarxa).

- Gestió del conflicte: Les polítiques culturals actuals han deixat enrere els conceptes de multiculturalisme imperants a l'entrada de segle XXI. Avui, s'assumeix una paradigma més complex on hi impera la interculturalitat que genera conflictes socials. Les polítiques culturals ajuden a entendre aquest nou model més proper a la realitat, més canviant, més evolutiu, simbolitzant els conflictes, és a dir, fent-los més teòrics, menys dramàtics, més gestionables socialment.
 - Valorització de les classes no productives: dins de les classes no productives hi podem trobar per exemple discapacitats físics o psíquics que no poden integrar-se al món laboral, generant clivelles i distanciaments socials. Les polítiques culturals tenen la capacitat de debilitar i desafiar aquests fenòmens d'aïllament de les classes no productives. El foment de la lectura, la curiositat i l'interès són algunes de les eines per afrontar aquests reptes.
 - Desenvolupament autònom: El retorn social de les polítiques culturals està vinculat al desenvolupament autònom de les persones i a la seva promoció de la creativitat. És important destacar en aquest sentit la *Teoria de les Necessitats Humanes* de de DOYAL I COUGH (1994), els quals afirmen que el desenvolupament autònom depèn de la naturalesa de l'ésser humà i que aquesta és la raó per la qual els individus ens considerem responsables de les nostres pròpies accions davant unes necessitats bàsiques comunes. Les polítiques culturals permeten influir en els graus de comprensió d'un mateix i del seu entorn, en la seva capacitat psicològica i en les oportunitats per actuar en conseqüència.
- Així, podem construir una cadena d'influència que parteix de les polítiques culturals, generant pensament, responsabilitat, capacitat per prendre decisions, per arribar al ple desenvolupament autònom.
- Transformació de l'espai: En determinades situacions les polítiques urbanístiques es veuen afectades i influïdes per donar resposta a les polítiques culturals. Parlem de recuperació d'edificis, espais culturals, creació d'espais públics per tal de realitzar-hi manifestacions culturals, etc.

Composició @elbaelba

El valor públic d'aquesta influència es tradueix, per exemple, en la reducció dels índex de contaminació urbana o de delictes en zones intervingudes, entre altres. Ara bé, el revers de les relacions entre cultura i urbanisme pot ser l'especulació, l'exclusió i el conflicte veïnal, els desplaçaments de residents o el fenomen de la *gentrificació*, entès com el procés de transformació d'una zona (barri, districte, ciutat) que força el desplaçament dels seus habitants com a conseqüència de l'increment del valor i cost de la vida producte de determinades polítiques urbanístiques i culturals.

Parlant de l'àmbit urbanístic, cal destacar també l'aportació de l'economista FLORIDA (2002), quan parla de la capacitat creativa de les ciutats segons la seva densitat en nivells de talent, tolerància o tecnologia. Així, l'autor afirma que una ciutat culturalment dinàmica, tolerant i oberta és un motor d'individus amb capital creatiu, fet que facilita el desenvolupament territorial i la regeneració laboral. Segons Florida, les polítiques públiques han de promoure estructures creatives, afavorint l'establiment d'ecosistemes per al desenvolupament creatiu.

Cal dir també que la perversió de determinades polítiques centrades en la transformació de l'espai és la de la mercantilització dels recursos culturals, passant del valor públic de la cultural a un esquema de competència turística i de marca entre ciutats, que tan bé coneixem.

- Noves centralitats: Davant del perill de col·lapse urbà, les polítiques culturals tenen una capacitat de generar, reconèixer i revitalitzar noves centralitats geogràfi-

ques vinculades en l'àmbit local, regional i perifèric.

El repte acadèmic actual és el treball d'identificació d'indicadors que puguin explicar la complexitat a l'hora d'avaluar els retorns socials de les polítiques culturals. En aquest sentit, l'estudi de BARBIERI [et al.] (2011) proposa 12 indicadors de retorn social de les polítiques culturals, 12 magnituds enteses com un primer pas per la generació d'un sistema d'indicadors realista ajustat als territoris i els seus actors: (1) Índex sobre el grau de diversitat cultural, social i econòmica de l'audiència de les activitats culturals; (2) Índex sobre el grau d'assistència i participació en grup en activitats culturals; (3) Índex de coneixement de llengües i de lectura de la gent adulta; (4) Índex de percentatge de persones que perceben la cultura com a benefici personal; (5) Índex de presència de la innovació social en les organitzacions culturals públiques i privades; (6) Índex de distribució de la densitat d'activitats culturals i institucions entre els centres i les perifèries; (7) Índex sobre l'increment del turisme vinculat a projectes de revitalització de les tradicions i el patrimoni natural i cultural de les comunitats locals; (8) Índex sobre el grau de participació de la població local jove en les activitats i programes culturals; (9) Índex sobre el grau de presència a les ciutats de científics, creadors i gais, combinat amb l'índex d'inversió en R+D+i; (10) Índex sobre l'evolució del valor de la propietat i del perfil socioeconòmic dels residents i comerciants dels territoris on s'han implementat estratègies de regeneració urbana; (11) Índex sobre els llocs declarats com a patrimoni cultural i natural que, a més, queden reconeguts com a recursos en els plans de desenvolupament territorial; i (12) Índex sobre el nombre d'espais naturals declarats paisatge natural i sobre la seva presència als programes d'activitats de les organitzacions culturals.

A mode de conclusió

Una possible resposta a la pregunta inicial de si és necessària la cultura la podríem trobar a l'assaig de José Antonio MARINA (2010), *Las culturas fracasadas. El talento y la estupidez de las sociedades*: la cultura és necessària per evitar el risc de l'estupidesa social.

O dit d'una altra manera, les polítiques culturals poden ser una eina indispensable per construir intel·ligències socials com a antídote a la seva negació, és a dir l'estupidesa social i els seus efectes més devastadors: la injustícia, la desigualtat o l'autoritarisme com a sistema de resolució de conflictes socials. En paraules de l'autor:

Quan una societat s'allibera de la pobresa extrema, de la ignorància, de la por, del dogmatisme i de l'odi tribal, la seva intel·ligència social evoluciona cap a un sistema normatiu que es caracteritza per defensar els drets individuals, el rebuig a les desigualtats no justificades, la participació política, les seguretats jurídiques, la racionalitat com a model de resolució de conflictes, la funció social de la propietat i les polítiques d'ajuda (MARINA, VÁLGOMA, 2000).

La cultura és una columna indispensable per a la construcció de societats avançades, democràtiques i justes, ja que és capaç de generar efectes socials durables que, més que positius, cal considerar necessaris. És important que ho sàpiguen els poders públics per tal de desenvolupar polítiques culturals adequades i econòmicament dotades de pressupost. Però encara és més important que la pròpia ciutadania en sigui conscient, entenent que el benestar i desenvolupament social són necessaris per viure amb dignitat i plenitud individuals.

Bibliografia

- BARBIERI, N [et al.] (2011). «El retorn social de les polítiques culturals: com mesurar el valor públic de la cultura?».
- BARÓ, Ezequiel. (2008). «Mesures de la dimensió econòmica del sector cultural». *Cultura. La cultura un motor econòmic*, núm. 2, p. 20-41.
- BELFIORE, E. (2002). «Arts as a means of alleviating social exclusion: Does it really work? A critique of instrumental cultural policies and social impact studies in the UK». *International Journal of Cultural Policy*, núm. 8.
- BONET, Lluís. (2008). «Transformacions i paradoxes en el comportament econòmic del sector cultural». *Cultura. La cultura un motor econòmic*, núm. 2, p. 42-53
- CAVE, B., COULTS, A. (2002). *Health Evidence Base for the Mayor's Draft Cultural Strategy*. Londres: South East London Strategic Health Authority / East London and the City Health Action Zone.
- CUMMINGS, Jr. Milton C. i KATZ, Richard S. (1987) *The Patron State: Government and the Arts in Europe, North America, and Japan*. Nova York: Oxford University Press.
- DOYAL, L. i COUGH, I. (1994). *Teoría de las necesidades humanas*. Barcelona: Icaria.
- FERNANDEZ, J. F [et al.] (2008). «Parámetros para evaluar el retorno social de la financiación pública de la I+D+i». Universidad, Sociedades y Mercados Globales.
- FLORIDA, R. (2002). *The Rise of the Creative Class*. Nova York: Basic Books.
- FUNDACION INTERARTS (2001). *Sueños e Identidades. Una aportación al debate sobre Cultura y Desarrollo en Europa*. Barcelona: Interarts.
- GARNHAM, N. (1990). *Capitalism and Communication. Global Culture and the Economics of Information*. Londres: Sage Publications.
- GOMEZ DE LA IGLESIA, R. [et al.] (1999). *Valor, precio y coste de la Cultura*. Vitoria – Gasteiz: Editorial Xabide.
- MARINA, José Antonio (2010). *Las culturas fracasadas. El talento y la estupidez de las sociedades*. Barcelona: Anagrama.
- MARINA, JA, i de la Válgoma, M. (2000). *La lucha por la dignidad*. Barcelona: Anagrama.
- MATARASSO, F. (1997). Use or Ornament? The Social Impact of Participation in the Arts. Londres: Comedia.
- MILLS, D.; BROWN, P. (2004). *A guide to the connections between Community Cultural Development and Health, Ecologically Sustainable Development, Public Housing and Place, Rural Revitalisation, Community Strengthening, Active Citizenship, Social Inclusion and Cultural Diversity*. Australian Government.